

ÇAĞDAŞ TÜRK TOPLUMLARINDA AİLE VE EVLİLİK İLİŞKİLERİ

Dr. Abulfez SÜLEYMANOV*

ÖZET

Bu makalede, modernleşme sürecinde Türk toplulukları aile yapısında meydana gelen yapısal dönüşümler somut veriler üzerinde incelenmektedir. Küreselleşme sürecinde baş veren ve aile ilişkilerini etkileyen değişimler müellif tarafından Türk toplumlarının aile yapısını zedeleyen olumsuz süreçler olarak değerlendirilmektedir. Asırlar boyu ailelerin ortaya çıkmasıyla birlikte biçimlenmiş gelenekler, çocukların eğitimine ilişkin hususlar küreselleşme dalgasının baskısı altında önem ve gücünü kaybetmektedir. Yeni eğilimler ailede olumsuz yapısal dönüşümlere yol açmaktadır. Geleneksel Türk ailesinde yaşanan çözümler, kuşaklar arasında ortaya çıkan farklılıklar, boşanma oranlarında büyük artış, nikahsız evlilik yaşamlarının günümüzde Türk ailesinin bir gerçeği haline geldiğinin altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Topluluklarında Aile, Ailede Yapısal Dönüşümler.

ABSTRACT

FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN MODERN TURKISH SOCIETIES

In article on a significant actual material the analysis of modernization problems and the changes occurring in institute of family

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe, Sosyoloji ve Hukuk Enstitüsü.

in Turkish societies is carried out. Many tendencies connected with change of the family attitudes globalizations occurring in a situation and influencing and on the Turkic world, the author considers as negative. Habitual traditions of formation of family developed during many centuries, traditions regulating relations between different generations, traditions of education of children lose the force and the importance under pressure of processes of globalization. New tendencies result to negative structural changes of institute of family.

Key Words: Family in the Turkic Societies, Structural Changes of Institute of Family.

GİRİŞ

Türk toplumları tarih boyunca ailenin kurumsal bir unsur gibi yaşamasına özel önem vermişlerdir. Bu onların ulusal, kültürel ve dinsel değerler sisteminden kaynaklanmaktadır. Bundan olsa gerek Türk ülkelerini dolaşmış gezginler ve Türk toplumsal yaşamı, gelenekleri, tarihi, kültürü üzerine çalışan, akrabalık müessesesi, çocuk-ebeveyn ilişkilerini ve terbiye sistemini araştırma konusu edinen bilim adamları Türk ailesinin temel öğeleri üzerinde özellikle durmuşlardır. Onlar hayranlıkla, bu kendine özgü, birçok durumda öğretici ve kiskanılacak düzeyde bir dünyanın kapılarının üzerlerine açıldığının bilincindeydiler. Özellikle de, Türk aile yaşamında görülen düzenek, disiplin, aileye bağlılık, onun şeref ve onursal düzeyde muhafazası, yüzyıllara dayalı oluşum ve kuşaklar boyu aktarılan geleneksel birikim onları hayrete düşürmüştür. Büyüklere duyulan saygı, karşılıklı sorumluluk duygusu ve yardımlaşma bilinci, çalışkanlık, sıcak komşuluk ilişkileri, konukseverlik ve benzeri birçok özellikler aile kurumunun muhafazasında önemli rol oynamış ve kuşaklar arasında devamlılığın korunmasında etken olmuştur. Çağdaş dünyada cereyan eden ve Türk dünyasında da kendini gösteren küresel değişimler temel kurumsal bir unsur olan ailevi dönüşümlere de yol açmıştır. Bir yandan sosyalist yaşamdan bariz biçimde ayrılan yeni hayat algısı; öte yandan serbest piyasa ekonomisine geçiş toplumsal yapı, kültür ve düşünce tarzına yeni açılımlar getirmiştir. Bunun sonucunda toplumun değer ölçüleri ve onların algılanması yeni dönemin taleplerine uygun olarak değişime maruz kalmıştır. Özetle, küresel boyutta değişim süreçleri çok

farklı kanallar aracılığıyla (televizyon, sinema, internet vd.) giderek çağdaş ailenin yaşam alanına müdahil olmuştur. Bundan dolayı sosyal bilimcilerin karşısında önemli bir görev bulunmaktadır: küreselleşme sürecinde toplumsal olayların geçirdiği yapısal değişimleri ve özellikle de toplumun temel kurumsal yapılarından olan ailedeki değişimleri araştırmak. Çağdaş Türk ailesinin hangi katmanlarında değişim gerçekleşmektedir?

Bu makalede istatistiksel verilerinin karşılaştırması yoluyla bazı Türk toplumlarının aile yapısında yaşanan dönüşümler üzerinde durarak yorumlamağa çalışılacaktır.

I. AİLEYE VE EVLİLİK MÜESSESESİNE BAKIŞIN DEĞİŞMESİ

Aile, özellikle de evlilik ilişkilerine münasebetin belirgin biçimde değişmesi günümüzün başlıca sorunlarından biridir. Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkilerinin çözümlemesi, kendini aile içi ilişkilerde olumsuz eğilimlerin gösterdiği değer yargılarının yeniden gözden geçirilmesine bağlı olarak bu değişimlerin karmaşık bir doğaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu modifikasyon süreçler genel olarak sosyal içerikli bireysel sebeplere bağlıdır. Bunların başında ailedeki ekonomik sorunlar, kadının ekonomik özgürlüğünün artması ve onun ailedeki rolünün değişmesi gelmektedir. Bütün bu faktörler aile ilişkilerinin ataerki yapısının zayıflamasına yol açmaktadır. Son yıllarda Türk topluluklarında boşanma oranının artması bunun açık bir kanıtıdır.

Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre Türkiye’de 1993 yılından günümüze boşanmaların oranı % 80,7 oranda yükselmiştir. Nitekim 1993 yılında 27.725 boşanma vakası görülmesine karşılık, 2004 yılında bu sayı iki kat artarak 50.108, 2006 yılında 93.489’a yükselmiştir. Daha önemli bir ayrıntı ise erken boşanmaların, yani evliliğin ilk yılını bile tamamlamadan gerçekleşen boşanmalarda oranın % 57,3 artmasıdır. Boşanmanın başlıca sebebi olarak da evli çiftler arasındaki şiddetli geçimsizlik gösterilmektedir ki, bu gerekçeden boşanmalar % 93

düzeyindedir¹.

Kazakistan’da boşanmaların ve evliliklerin istatistik verilerine dikkat edilirse ciddi bir rakamsal gerçeğin ortaya çıktığına tanıklık etmekteyiz. Nitekim 1989 yılından 1994’e kadar evliliklerin oranı % 10’dan % 7,3’e kadar gerilemiş, yani 1989 yılında 165,4 kişi evlilik yapmış, bu rakam 1994’de 123,3’e inmiştir. Orantısal olarak 2000 yılında 1000 kişi başına 5,2 evlilik gerçekleşmiş, 1000 kişi başına boşanma ise 1,8’i bulmuştur². Diğer bir Türk topluluğu Tataristan’da da benzeri sonuçlarla karşılaşırız. 1988 yılında boşanma oranı % 2,9 olan Tataristan’da 1995 yılında bu rakam 3,9’a fırlamıştır³. Öte yandan evliliklerin oranında da azalma kayda alınmaktadır. 1000 kişi başına düşen 10,0 evlilik oranı 7,0’a gerilemiştir. Daha ilginç bir gösterge ise boşanmaların gerçekleştiği yaş gruplarıdır. 35-39 yaş arasında bu oranlar erkeklerde % 42,2, kadınlarda ise % 37,4 olmuştur. Çiftler arasındaki müşterek yaşamın süresi ise bu hesaplara 10-14 yıl arasında değişmektedir⁴.

Aynı durum diğer Türk topluluklarında da karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılının ilk 10 ayında Başkurdistan’da 25.415 evlilik aktı yapılmış, bunlardan 2.217’sinin mutlu sonuçlanmadığı ve ayrılık oranının bu rakama göre % 9,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Boşanma sürecinin ise ortalama 25-39 yaş sınırında cereyan ettiği dikkati çekmektedir⁵.

Boşanmanın toplumsal bir patlama olarak kendini belli ettiği ülke olarak Kırgızistan’ın durumu göze çarpmaktadır. Ülke istatistik kurumunun raporları arasında 2004 yılı için Kırgızistan’da 5311

¹ HaberVitrini.com, “Türkiye’de Boşanmalar Arttı”, (<http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=202954>).

² Z. Janazarova, *Sovremennaya semya v Kazakstane i yeyo problemi*, (Almati: Kazak Universiteti, 2004), s. 89.

³ V. Albickiy ve diğ., “Sovremennaya semya v zerkale sociologii”, *Tatarstan*, Sayı 1, 1997, s. 14.

⁴ A.g.m., s. 15.

⁵ Flura Burhanova, *Sovremenniy brak v Başkortostane*, (Ufa: RİA Başgu, 2004) s. 55.

boşanma vakası kayda alınmış,, sonraki yıllarda bu oran hızlı bir yükselme göstermiştir. Buna göre 2005 yılında 6097'e varan boşanma hadisesi, bir yıl sonraki (2006) yılı verilerinde 6870'e ulaşmıştır⁶.

Türk topluluklarında toplumsal oluşumun çekirdeği olarak görev yapan ailede görülen bu parçalanmışlık kuşkusuz toplumların toplumsal verim gücünü de aşağı çekmektedir. Genel anlamda günümüz toplum yaşamında bireysel yaşama tanına kabarık biçimde olanakların çekiciliğinden mi, yoksa sorumluluk bilincinin insan zihinde daraltılmış konumundan mı, veya toplum-insan, aile-fert arası ikilemlerin birer uçuruma dönüşerek farklı kutuplara ayrılmasından mı; belki de tamamından kaynaklanan gerekçelerden uzmanlar yakın gelecekte boşanma ile evlilikler arasındaki oranın kapanacağını ve eşitleneceğini ön görmekteler⁷. Bu gençler arasında gerçekleşen evlilikler arasında da hızlı biçimde inme göstermektedir.

Benzeri sorun her zaman uzun ömürlü evlilikleriyle dikkat çeken Azerbaycan toplumundan da yan ötüşmemiştir. Her ne kadar Azerbaycan'da nikahların oranında olumlu eğilimler kendini gösterse de, son yılların boşanma istatistikleri kaygılandırıcı boyuttadır. Nitekim 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 yıllar için boşanma sayı 5388, 5986 6500, 6900 ve 8900 olarak kayda geçmiştir. Yapılan araştırmalar ve tahliller Azerbaycan'da boşanmaların başlıca sebebi olarak ekonomik sorunlar, çocuğun olmaması ve şiddetli geçimsizlik gibi konuları ön plana çıkartmaktadır⁸.

Türk topluluklarında kendini bariz biçimde belli eden aile yapısının çözülmesi toplumsal katmanda yaşanan değişim ve

⁶ V. G.ospanova, "Kırgızistane s kajdim dnyom uvelichivayetsya chislo razvodov", (<http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1187208120>).

⁷ A.g.m.

⁸ A. Suleymanov, "Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan Ailesinin Özellikleri", *Aile Araştırma Kurumu ve İslami Araştırmalar Vakfının Düzenledikleri Uluslararası Aile Sempozyumu*, Günümüzde Aile, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 537.

dönüşümün bizatihi ailenin kendi içinde sorunların kabarmasına ve dış etkenlerin yoğun baskısı karşısında aileni korumasız bir duruma gelerek çözülmesine neden olmaktadır. Toplumsal yaşamın zeminde giden bu çatlamanın belki de uzun vadeli Türk toplumlarında yeni bir zemin değişimine yol açacağı sorununu da gündeme getirmektedir.

Söz konusu veriler rakamsal anlamda pek bir şey ifade etmiyor olabilir. Yani nüfus artışı, ekonomik kaygılar, insan unsurunun kabarık biçimde öne çıkarılması gibi sosyal gerçeklerin yoğun biçimde işlendiği çağdaş toplum yaşamında söz konusu rakamlar sadece verisel bir kayıt niteliğinde gözükebilir. Ama burada üzerinde durulması gereken bir husus vardır. Rakamlar sessiz kayıtlar olarak kağıt üzerinde durdukları gibi, toplum yaşamında da aynı sessizlikte durmamaktalar. Bunlar Türk toplumundan daha da önemlisi Türk insanının zihinsel, bireysel, sosyal, kültürel, inançsal, siyasal ve ekonomik krizinin de belgesi konumundadır. Sosyolojik olarak herhangi bir anlamda toplumsal bir (aile, devlet, toplum, din vd.) parçalanma yaşıyorsa bu kriz olarak kabul edilmektedir. Söz konusu sessiz rakamların bize söyledikleri Türk toplumlarının aile yaşamında içten içe büyüyen krizin gittikçe kabardığıdır.

II. NİKAH DIŞI DOĞUMLAR

Araştırmalar ve gözlemlerden de belli olduğu gibi çağdaş yaşam koşulları aileyi zayıflatarak onun değerler bir sistemi olmasına ilişkin gerçeği ortadan kaldırmaktadır. Örneğin bu açıdan nikahsız doğumların sayının artması kaygı vericidir.

Bilindiği gibi nikah dışı doğumların artmasında bir dizi sebeplere bağlıdır: gençler arasında cinsel ilişkilerin sayısında görülen artış, evliliklerin azalması ve boşanmaların artması sonucunda yalnız kadınların sayının çoğalması ve buna benzer sebepler.

Kırgızistan'da 2002 yılında boşanmaların oranı iki defa artmıştır. 1990 yılının başlangıcında % 13 , 12 yıl sonra % 33'e kadar yükselmiştir. Şehirlerde nikah dışı evliliklerin oranı % 40, köy yerlerindeyse % 30. Nikah dışı doğum oranına göre Kırgızistan Avustralya, ABD, Kanada,

Rusya gibi ülkelerle aynı sırada yer almaktadır⁹. Rusya'da 2001 yılında nikah dışı doğum oranı % 28,8'e ki aynı zamanda şehirlerde tekabül etmekteydi - köylerde ise % 31'e eşitti.

Benzer sorun Azerbaycan ve Kazakistan'da da kendini göstermektedir. 1992 yılında Azerbaycan'da nikah dışı beraberlik oranı % 12,8 iken 13 yıl aradan sonra 2003 yılında bu rakam % 25,4'e yükselmiştir. 1992 yılında 4800 insan, 2003 yılında ise 8630 insan bu türden yaşamı kendi sosyal gerçeği olarak kabullenmiştir¹⁰.

Kazakistan'da ise bu oranlar 1980 yılında % 10,3, 1990'da % 13,2, 1991 yılında % 13,4, 1996 yılında % 17,6 ve 1998'de % 22 olarak hesaplanmıştır¹¹.

Bugün geleneksel Türk toplum hayatının dışına konularak eleştirsek de nikah dışı yaşam sosyal bir gerçeğe dönüşmüştür. Nikah, aslında "cinsel bir akit" işlevi görmeye erkek-kadın birlikteliğinin yasal biçimidir. Gerek dinsel, gerekse de toplumsal anlamda bir değer ölçüsü olan nikaha karşı takınılan bu kaçış; bir çok hallerde, özellikle de çağdaş toplum yaşamında doğal bir birlikteliğin ahenkli sonucuymuş gibi aktarılmaktadır. Nikahtan kaçış, kanıtsal bir sorumluluktan kaçış olarak görülmemelidir. Çiftlerin nikah bağlaması onların birlikteliğinin belgesi olmanın dışında yaşamın birlikte paylaşılmasına yönelik sorumlulukların da alınmasıdır. Geleneksel aile yaşamında evlilik "ortaklık" olarak görülürdü. Ticari ortaklıklardan farklı olarak yaşamsal ortaklığın ifadesi olan aile sosyal büyümenin de en hakiki ve doğal yoluydu. Nikahsız birliktelikler bir anlamda bu hakiki ve doğal ortaklık zemininden kaçarak, yasa dışı paylaşımın öne çıktığını göstermektedir. Tıpkı yasa dışı ticari ve parasal kazanımlar veya kayıt dışı ekonomik

⁹ Mihail Denisenko, "Demograficheskiy perexod v Kirgizii", (<http://demoscope.ru/weekly/2005/0191/tema03.php>).

¹⁰ Gulare Huseynbalayeva, "Nikahsız Ailelerin Sayı Artır", *Ayna Gazetesi*, 30.04.2005.

¹¹ G. A. Ağabayeve, "Reprodiktivnoye povedeniye jenshin Respubliki Kazakistan", *Reprodiktivniye ustanovki jenshin Vostochno-Kazaxstanskoy oblasti*, (Ust-Kamenogorsk: Media-Alyans, 2006) s. 23.

getiriler gibi, aile de doğal olmayan bir alana kaydırılmaktadır. Arz olunan bu ifadeler, çağdaş söylemler arasında çiftlerin arzu ve isteklerine yönelik anti-demokratik ifade ve sınırlandırma gibi tanımlanabilir. Ama, anti-yaşamın belirtisinin doğal bir ifadeye dönüştürülmesi de pek beklenilemez.

III. YABANCILARLA EVLİLİKLERİN ARTMASI

Çağdaş Türk ailesinde yapısal dönüşümlerin tahlili kültürel değerlerin yıkılmasını, yeni değerlerin daha oluşma aşamasında olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. İlginç olan, modernleşmenin daha hızlı sürdüğü ve etkisini daha yoğun gösterdiği şehirlerin yanı sıra kırsal kesimlerde de boşanmaların oranında görülen artıştır. Örneğin, Azerbaycan'ın kırsal kesimlerinde boşanma oranı şehirle aynı düzeye ulaşmasıdır. 2002 verilerine göre, Azerbaycan köylerinde boşanma sayısı 1012'e, yani evlilik oranının % 0,3'e ulaşmıştır. Buna rakama göre, boşanmanın yüksek olduğu kırsal alan Azerbaycan'ın kuzey illerinin (Kuba-Haçmaz % 1) payına düşmektedir.¹²

Dikkat çeken bir diğer husus ise yabancı evliliklerin sayısındaki artıştır. Özellikle Türkiye'deki veriler bu anlamda araştırmacıları da şaşırtmaktadır. Önceleri, Türk erkekleri ile yabancı uyruklu kadınlar arasında gerçekleşen evliliklerin yanında, bu defa yabancı uyruklu erkeklerle Türk kadınlarının evlilik oranı da hızla artmıştır. 2006 yılı verilerine göre, Türklerle evlenen yabancı kadınların sayısında artış kendini gösterirken, yabancı erkeklerle evlenen Türk kadınların oranında ise hızla artış yaşanmış, bu oran % 8'den % 11'e fırlamıştır. Oysa, yabancılarla evlenen Türk erkeklerinin oranı ise % 93'den % 72'ye inmiştir. Konuya ilişkin bir haberde bu hususta şöyle denilmektedir: "İngilizlerin yoğun olarak yaşadığı Fethiye, yabancıların evlilik için de ilk tercihi oluyor. Gerek hava şartları gerekse düğün masraflarının ucuza gelmesi nedeniyle, yabancılar evlilik için Fethiye'yi tercih ediyor. Yabancılar, ülkelerinde 10 bin Sterlini bulan evlilik masraflarını Türkiye'de bin Sterline kadar indiriyor. Bu doğrultuda geçtiğimiz yıl Fethiye'de 275 yabancı düğün yapıldı. Fethiye Nüfus Müdürlüğü'nden

¹² Z. N Eminov, *Azerbaycan Ehalisi*, (Bakı: 2005), s. 166-167.

alınan verilere göre bu düşünlerin 83'ünde Türkler var¹³.”

Aynı istatistiklerde yabancılarla evlenen Türk kızlarının sayısında geçen yıla nazaran artış meydana gelirken, yabancılarla evlenen Türk erkekleri sayısında ise azalma yaşanmış olması göze çarpıyor. 2006 yılı içerisinde yurtdışında yaşayan yabancılara 8 gelin verirken, 2007'de bu rakam 11 olarak gerçekleşti. Yine 2006 yılında 93 Türk erkeği hayatını yabancı kadınlarla birleştirirken, geçtiğimiz yıl bu sayı 72'ye düştü. Öte yandan Antalya'nın Alanya ilçesinde geçen yıl 264 Türk erkeği yabancı kadınlarla evlenirken, 18 Türk kadını da hayatını yabancı bir erkekle birleştirdi. Alanya'da Türk erkeklerle evlilik yapan yabancı uyruklu 264 kadından 155'inin yaşının damatlarından büyük olduğu belirlendi¹⁴.

Yabancılarla evlilik konusunda diğer Türk topluluklarında da artış gözlenmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, bu tür evlilikler Sovyet döneminde devlet tarafından destekleniyordu ve aile alanında bu tür uygulama Sovyet yönetimi tarafından milli kimlikleri ortadan kaldırılması yolunda kullanılabilen önemli bir araç olarak görülüyordu¹⁵. Nitekim Sovyet döneminde teşvik edilen ve desteklenen karışık evliliklerin (bu evlilikler daha çok Rus ve diğer Hıristiyan kadınlarla Türk-Müslüman erkekler arasında görülüyordu) başlıca gayesini bu teşkil ediyordu. Sovyetler Birliği'nin kuruluş dönemlerinde her kırk evliliğin sadece biri karışık evlilik olduğu halde, 1970'li yıllarda her 7 evlilikten biri karışık evlilik olarak kayıtlara geçmişti¹⁶.

Sovyet yönetimi yıllarında Türk toplulukları arasında yabancılarla evliliklerin oranı bir hayli yüksekti. Dönemin çağdaş Azerbaycan ailesi üzerine bir araştırma yapan Geybullayev, evliliklerde dini ve milli

¹³ “Yabancılarla Evlenen Türk Erkekleri Azaldı, Kızları Arttı”,

(http://haberler.canim.net/84759_yabanc%C4%B1larla-evlenen-turk-erkekleri-azald%C4%B1,-k%C4%B1zlar%C4%B1-arttı%C4%B1.html).

¹⁴ A.g.m.

¹⁵ Ebulföz Süleymanlı, *Azerbaycan Türkleri Milletleşme Sürecinde*, (İstanbul: Ötüken Yay., 2006), s. 215.

¹⁶ F. Gorovskiy, *Sovetskiy Narod Kak İnternaşionalnaya Obşnost*, (Kiev: Vişâ Şkola, 1982), s. 183.

faktörü gün geçtikçe önemini kaybettiğini özel olarak vurguluyordu¹⁷. Bakü'nün merkezi ilçelerinden birinin evlendirme dairesinin kayıtları esasında yapılan araştırmayla 1929, 1930, 1940, 1951, 1961, yıllarına ait karışık evliliklerin oranlarını tespit etmek mümkün olmuştur. 1929 yılında bu ilçede yapılan evliliklerin % 88 aynı milletin temsilcileri arasında yapıldığı halde, karışık evliliklerin oranı % 12'dir.

Bu % 12'nin içerisinde Azerbaycanlı, Ermeni ve Ruslar arasında yapılan evliliklerdi. Nitekim 18 ayrı çeşit evlilik arasında % 10'da kadınlar Ruslardı. 1940'da karışık evliliklerin oranı adı geçen ilçede % 23,18, 1951'de % 23,05 ve 1961'de % 27,6 olarak kayda alınmıştır¹⁸. Bu evliliklerin büyük çoğunluğu Azerbaycanlı erkekler ile Rus kadınlar arasında yapılan evliliklerdi. 1960'lardan sonra Rus kadınlarla beraber Ermeni kadınlarla yapılan evliliklerin sayısında da artış olduğu gözlenmekteydi. Bu tür evliliklerin büyük çoğunluğu zorunlu evlilikler olarak kabul edilebilir. Zira eşinin Rus veya diğer Hıristiyan nüfuzdan olması Azerbaycanlı erkekler için görevde yükselmesi için önemli bir avantaj olarak görülüyordu. Nitekim resmi olmayan istatistiklere göre, Azerbaycan'da özellikle 1970 ve 80'li yıllarda yönetici konumunda bulunan birçok kişinin eşlerinin Rus ve diğer Hıristiyan nüfusun da üyelerinden olduğu biliniyor.

Günümüze baktığımız zaman yabancılarla evliliklerin sayısında yine artış gözleniyor. Fakat bu defa ortaya çıkan bir başka eğilim, Türkiye örneğinde de gözlemlendiği gibi, kadınların yabancı erkeklerle evlilikleri oranında gözle görülür artışın olmasıdır. Nitekim resmi istatistik verilere göre son dönemler Azerbaycan'da yabancılarla yapılan evliliklerde kadınların oranı % 40 olmuştur¹⁹. Uzmanlar bu sürecin böyle devam etmesi durumunda bu sayının önümüzdeki yıllarda 3-4 kat daha artabileceği tahmininde bulunuyorlar. Kızların evlendikleri

¹⁷ G. Geybullayev, “Sovremennaya Semya i Semeyny Bit Azerbaydjançev”, *Avtoreferat Kandidatskoy Disertaşii*, Baku, 1966.

¹⁸ L.N. Terentyeva, *Semya-Mikro Sreda Etnikçeskih Proşesov*, (Moskva: Nauka, 1975), s. 475.

¹⁹ Aynur Eyvazlı, “Kızlar Ecnebilerle Nikaha Niye Üstünlük Verir?” *Üçnokta Gazetesi*, 13.08.2005, s. 7.

yabancı erkekler arasında bağımsızlığın ilk yıllarında Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinden olan erkeler çoğunlukta olduğu halde, son dönemler Batı ve diğer ülkelerin erkeklerin sayında artış olduğu gözlenmektedir. Oysa, hatta Sovyet döneminde bile Azerbaycan'da ve diğer Türk topluluklarında Müslüman genç kızların Rus ve diğer milletlerin üyeleri ile evlenmesi çok nadir hallerde olabiliyordu. Örneğin böyle bir evlilik yapmakta ısrarcı olan Kazak genç kız pekala ailesi ve yakın çevresi tarafından dışlanırdı²⁰. Bu durumun önemli sebebi gibi din faktörünü gösterebiliriz. Zira İslam, dinine göre Müslüman kadınının bir Hıristiyan yahut başka dinden biriyle evlenmesi, yasak ve imkansızdı. Bunun bir diğer sebebi gibi de bu dönemde kadınların milli şuur yönünden duyarlı olmasını gösterebiliriz. Nitekim Türk milli kültür değerlerinin Sovyet baskı yönetimine rağmen korunup muhafaza edilmesinde kadınların büyük rolü olduğu daha sonraki yıllarda yapılacak araştırmalarda özellikle vurgulanmıştır²¹. Araştırmalar günümüzde Türk topluluklarında kadınların yabancı erkeklerle evlenme gerekçesini şu gerekçelere bağlamaktadır:

1. Yabancıların daha doğal ve rahat olmaları,
2. Kültürel-ekonomik imkanlarının ve sosyal haklarının ortalamanın üzerinde olması,
3. Kendine güvenli, komplekslerinin az olması,
4. Özenti,
5. Yurt dışında kalma hayalleri için basamak olarak kullanma,
6. İyi anlaşış, uyumlu olmaları²².

Fakat bu faktörleri sıralarken toplumların geleneksel-muhafazakar özelliklerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim, Kazakistan'da yabancı evlilikleri konu edinen bir araştırmada son dönemde Kazak kızların yabancı erkeklerle yapılan evliliklerin sayının daha önceki yıllara nazaran çoğalmasından yola çıkarak "Kazak toplumunun bu

²⁰ Erkin İşpanov, "Narastaniye cislennosti etnicheskix brakov v Kazakistane neizbejno", (<http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30067411&NP=1>).

²¹ E. Süleymanlı, a.g.e. s. 217.

²² "Farklı Kültürden Evlilik", (<http://www.panik-atak.com/v3/farkli-kulturden-evlilik.html>).

konuya yaklaşım açısı çok yakın döneme kadar daha muhafazakar bir özelliğe sahipti" yorumu yapılmaktadır²³.

Bu tür evliliklerin özellikle milli kimlik açısından doğurabileceği olumsuz sonuçlar hakkında konuşurken önemli bir hususun altının çizilmesi gerekir: sayıları az da olsa karma evlilikler, karma özellikler taşıyan yeni tip bir toplumun oluşmasına yol açabilir mi? Bu soruya cevap verebilmek için böyle evliliklerden doğmuş çocukların milliyet tercihlerinin incelendiği "sanayileşmiş ve göçlerden etkilenen bir çevrede yaşayan" Sovyet döneminde Kazan Tatarları'yla yapılan araştırmanın sonuçlarının gözden geçirilmesi bu konuya ışık tutabilmesi açısından faydalı olacaktır. Sovyetlerde, on altı yaşında kimlik cüzdanı verilirken, milliyetini seçmesi söz konusu olan her Sovyet vatandaşının (anne ve babaları farklı milletlerden olan çocukların durumu böyleydi) bizzat kendisinin karar vermesi isteniyordu. Burada, gençlerin seçimlerinin belirli durumlarda kesin kurallara bağlı olduğu görülmekteydi. Babanın Müslüman, annenin gayrimüslim olması durumunda, genellikle çocuk babasının milliyetini almaktaydı. Müslümanlarda, genel olarak, sosyal grup ve eğitim düzeyi ne olursa olsun babanın milliyeti baskın çıkmaktaydı²⁴. Ancak bu, karma evliliklerin, böyle evlilikler sonucu doğan çocuklar üzerinde tamamen etkisiz olacağı anlamına da gelmiyordu. Bu etki, önce dillerinde kendini gösteriyordu. Rus ya da başka gayrimüslim ile Müslüman'dan oluşan karma bir ailede konuşulan dil genellikle Rusça'ydı. Dini açıdan da bu çocukların hangi dine kendilerini ait edeceği belirsizliğini koruyordu. Zira Müslüman bir erkekle nikaha giren Hıristiyan kadınlar kendi dinlerini terk etmiyorlardı. Oysa 1917 İhtilali'nden önce Müslüman erkeklerle evlilik yapan Hıristiyan kadınların birçoğu İslam dinini kabul etmişlerdi²⁵. Sovyet yönetiminin karışık evlilikleri teşvik ederek ulaşmak istediği başlıca amaçlarından biri de buydu. Şimdi aynı tehlike bir başka boyutta kendini göstermektedir.

²³ Erkin İşpanov, a.g.m.

²⁴ *Sovetskaya Etnografiya*, Mart 1976, s. 45.

²⁵ A. Bennigsen, C. Lemercier-Quelquejay, *Step'de Ezan Sesleri*, (İstanbul: Selçuk Yay., 1981), s. 236.

IV. KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TÜRK TOPLULUKLARININ AİLE YAPISINA ETKİSİ

Kültürel değişim sosyal yaşamda da birtakım değişimler meydana getirmekte, daha doğrusu sosyal yapıda kültürel değişim ile paralel olarak değişmektedir. Toplumda geçerli olan değer yargıları ve bunların benimsenişi zaman içerisinde değişikliğe uğramakta, söz konusu değerler çağın ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Ailenin her türlü etkilenmenin odağında bulunması gerçekte toplumsal değişimin aile özelinde ortaya çıkan bir aşaması olarak kabul edilmelidir.

Genç ve yaşlı kuşak arasında önemli fikir ayrılığını olmasını son dönemde Türk aile yaşamında belirleyici etkenlerden biri olarak gösterilmektedir. Genç kuşakların aileye bakışıyla onların aile büyükleri arasındaki fark, eski kuşakların aileye verdikleri büyük önemin yanında gençlerin daha esnek davranışlar göstermesiyle kendini belli etmektedir. Gençlerde kabarık biçimde kendini açığa vuran bireysel yaşam tarzı, nikahsız ilişkilere yoğun ilgi; yaşlı kuşakların anlamlandırmadığı bir hayat tarzı olarak ifade edilmektedir. Türk toplumlarından bundan birkaç on yıl önce en kutsal değer olarak attettikleri aile; günümüzde büyük oranda değer kaybetmiş durumdadır.

Toplumsal yapıda görülen çözümler arasında başlıca husus olarak topluluk yaşamın yerini ferdi veya bireysel yaşamın almasıdır. Özel yaşama atfedilen değerlerin büyümesi, kişinin "kendini keşfi" veya kişinin kendi maddi benine "tapınması" şahıs merkezli yaşam tarzının merkezde yer almasında başlıca etkindir. Batıda son elli yılda kabarık biçimde kendini gösteren ve kutsanan bu yaşam tarzı; geldiğimiz aşamada Batıda toplumlarda ailenin iflasında en önemli unsur hesap edilmektedir.

Modernizmin öncüsü Batı olduğundan dolayı Batılı toplum yaşamı da modernizmin bir parçası olarak diğer toplumlara sirayet etmiştir. Aile yaşamında Batı'daki kadının konumu ile diğer toplumdaki kadının konumu aynı değildir. Uzun süre Batı toplumlarında kadın baskı altına alınmış bir cins olarak gözükmesine rağmen, ancak son yüzyıllarda kendi özgürlüğüne kavuşmuştur. Buna rağmen bir dizi Batı ülkelerinde kadına tanınan eşitlik hakları 1960'lara

kadar çözülmemiş kalmaktaydı. Örneğin Batılı bir çok ülkelerde kadına oy hakkının tanınması kadınların muhafazakar partilere oy vermesinden kaynaklanmıştır. 1940'lı yıllarda kadınlara seçme-seçilme hakkını tanıyan Fransa'da kadınların büyük bir kısmı muhafazakar partiler için oyunu kullanmış; uzun süre Fransa'da kadınların haklarını savunan sosyalist partilere pek rağbet etmemişlerdir.

Türk toplumlarında dünyanın diğer toplumlarından farklı olarak kadın-erkek eşitliği prensiplerine daha eski dönemlerde rastlanılmaktadır. Bu konuda epey bir tarihsel bilgi bulunmaktadır. Türk tarihinde kadının toplumdaki özgür konumuna ilişkin kaynaklarda geniş bilgiler vardır. Bunun gibi Türk tarihinde kadının siyasi, kültürel etkileri üzerinde de yeterli malumatımız bulunmaktadır. Bundan dolayı modernizm adı altında Batılı kadın tipinin Türk toplumları için belirleyici örnek kabul edilmesi pek doğru değildir.

Türklerde kadın ailenin belirleyici en önemli tarafı olarak kabul edilmiştir. Kadın aile içinde Türklerde denetleyici bir güç olup, denetilmemektedir. Öte yandan İslam'a kadar Türklerde tek eşli bir aile modeli egemendir. Modern dönemde kadının özgürleşmesi, onun ekonomik bağımsızlığı olarak düşünülmektedir. Ama ekonomik bağımsızlık kadın sorununun çözülmediğini Batı'da gelinen süreçte ortaya koymaktadır. Örneğin, son dönemlerde Batı'da kadına şiddet olaylarının artması ekonomik özgürlüğün belirleyici amil olmadığını ortaya koymuştur.

Diğer taraftan daha çok yabancı donörler tarafından desteklenen cinsiyet eşitliği konusunun bu ülkelerde sürekli gündeme getirilmesi, bu konuda araştırmaların ve toplantıların yapılması aile yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Burada Batılı bir aile sosyologunun itirafına değinmemiz sanırım yerinde olacaktır: "Biz kadına ve çocuğa daha fazla eşitlik istedik ve neticede aileni otele dönüştürdük". Aynı hataya bizimde düşmemiz için bu tür araştırmalara dikkat yetirmek gerekir.

Üzerinde durulması diğer bir husus da modern dönemde insanların cinsel eğilimlerinde ve isteklerinde görülen farklılaşmadır. Sosyologlarca üzerinde pek durulmayan bu husus, çağımızda ciddi boyutta etkileyici bir unsur haline gelmiştir. Aşkın ve sevginin yerini çiftler arasında cinsel tercihlerin alması birçok düşünürlere içinde yaşadığımız döneme «cinsel dönem» adının verilmesine neden

olmuştur. Türk toplumlarında cinsel etkileşimlerde medyanın önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de toplumdaki cinsellik aygıtının belirgin bir özellik haline gelmesinde medya başat unsur konumundadır. Bu, tek sosyal aktivitesi televizyon olan kırsal kesimin televizyondan yoğun biçimde etkilenmesine neden olmaktadır.

Türk toplumlarında aile yapısında değişimde Sovyet döneminin de etkisi az olmamıştır. Sovyet dönemi uygulamalarında ailenin pozisyonunda önemli değişmelerin olduğu bir gerçektir. Özellikle Sovyet yönetimin ilk dönemlerinde geleneksel aile yapısı «feodal» sistemin bir uzantısı olarak düşünülmüş ve feodalizmin tüm kalıntılarına karşı mücadelede Türk aile yapısı da epey bir darbe almıştır. Buna rağmen Türk toplumları kendi aile yaşamlarının korunmasında sıkı bir mücadele sergilemişlerdir. İşin ilginç yanı, Sovyet döneminde ailenin korunması için Türk toplumlarında verilen mücadele, bağımsızlık döneminde tümünden vazgeçilmiş durumdadır. Modernizmin olumsuz yönlerine de açık hale gelen Türk ailesi günümüzde kendini onarmaz konumdadır.

Tüm bu etkenler geldiğimiz aşamada Türk ailesini savunmasız konuma getirmiştir. Türk toplumunun geleneksel aile düzeninden kopması, kimi zaman özellikle de medyatik unsurlar tarafından Türk aile yaşamının “eskimişliği” tarzında bir dizi ileri-geri yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye medyasında yaşanan herhangi bir aile içi şiddet olayı genelde «töre cinayeti» olarak tanımlanmaktadır. Türk töre anlayışının yeri ve Türk toplumlarındaki konumu üzerinde mevcut bir yığın tarihsel bilgi Türklerde töre anlayışının “şiddet” içerikli yorumlanmasının aleyhine sonuçlar ortaya koymaktadır. Sorun şu ki, Türk ailesine özgü değerler maalesef Batılı çağdaş değerler kadar savunulmamaktadır. Yani kendi değerler sistemimizi çağdaş ortama aktarmakta önemli sorunlar ve sıkıntılar yaşamaktayız. Bu yetersizlik bir süre sonra Türk toplum hayatının “eskimişliği” olarak genç kuşak tarafından yargılanıp dışlanmasına neden olmaktadır. Özetle, modern yaşam, Türk toplum yaşamından kaynaklanarak ve Türk geleneğinden beslenerek sürdürülmek zorundadır.

Geçiş sürecinde Türk topluluklarında aile yapısını etkileyen en önemli öğelerden biri kitle iletişim araçları ve özellikle televizyondur. Televizyon, toplumun ve ailenin kültürel değişiminde temel belirleyici

bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptığımız araştırmada “Boş zamanlarınızı daha çok ne şekilde değerlendirirsiniz?” Sorusuna ailelerin % 52,3 televizyon seyrederek diye cevap vermişlerdir²⁶.

Hafta içi yayınlanan büyük çoğunluğu Güney Amerika yapımı olan diziler yoluyla, kültürümüzün temel koruyucu ve taşıyıcısı olan aile yapımızı çözülmeye götürecektir. Televizyonların olumlu yönde kullanılması gereken etkileri de, bu tarz filmler yoluyla olumsuz olmaktadır. Bu filmlerde, kahramanların hayat tarzları kültürel yapımıza son derece zıttır. Üstelik bu filmlerdeki karakterler ve yaşam tarzları sadece çocukları değil, ailenin diğer üyeleri ve onların kendi aralarındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bu karakterlerin genel özelliği bolca eşya tüketmek, karşı cinsten arkadaş edinmek ve istedikleri her şeyi yapabilmektir.

Televizyonların çocuk ve gençler üzerindeki etkisi, toplumun diğer kesimlerine oranla çok daha fazladır. Bu etki televizyonların sadece bilgi aktarmaları yoluyla olmayıp, daha ziyade belli davranış modelleri sunmaları suretiyle cereyan etmektedir. Bu tipler özellikle çocuklar için büyük bir taklit kaynağı olan modellerdir.

Günümüz gençleri büyük aile fertleriyle iletişimden ziyade, televizyon kanallarından aktarılanları pasif izleme yoluyla, sosyal ve kültürel olarak beslenmektedirler.

Bunun sonucu olarak günümüz gençliğinin önemli bir bölümü arabesk pop sanatçılığı, mankenlik gibi şöhretli meslekleri kendilerine uygun meslekler olarak idealize etmeye başlamışlardır. Kısa dönemde şöhret olma ve para kazanma arzusu, onların niteliklerini geliştirmeden, kendine ve yeteneklerine emek vermeden, beslemeden yaşamalarına neden olmaktadır. Gelecekte gençlerdeki bu yapılanmanın ve yaşayış tarzının bireyler, aileler ve toplumun geleceği için ciddi bir tehdit olduğu düşünülmektedir.

²⁶ A. Süleymanov, a.g.m.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sovyet dönemindeki sosyalist ekonomisinin şartlarından doğan hayat tarzına nispetle yeni ve değişik bir yaşam, insan ve toplum anlayışı ve dünya görüşünü beraberinde getiren piyasa ekonomisi, Türk topluluklarında toplumsal yapıyı, kültür ve dünya görüşünü derinden etkilemiş bulunmaktadır.

Ailenin her türlü etkilenmenin odağında bulunması gerçekte toplumsal değişimin aile özelinde ortaya çıkan bir aşaması olarak kabul edilmelidir. Zira ekonomik alandaki yeniden yapılanma girişimleri beraberinde kültürel ve sosyal etkilerini de getirmektedir.

Kültürel değişim sosyal yaşamda da birtakım değişimler meydana getirmekte, daha doğrusu sosyal yapıda kültürel değişim ile paralel olarak değişmektedir. Toplumda geçerli olan değer yargıları ve bunların benimsenişi zaman içerisinde değişikliğe uğramakta, söz konusu değerler çağın ihtiyaçlarına göre değişmektedir.

Ancak değerler arasındaki söz konusu geçiş her zaman beklenildiği gibi olmamakta toplumlarda kaybolan değerlerin yerine yeni değerlerin ikamesi gecikmektedir. Özellikle "parasal gücün yüceleştirdiği ve hatta meta (nesne) fetişizmi yoluyla kutsallaştırıldığı toplumda bu ekonomik değerlere uyumlu yeni ahlaki değerlerin yaratılması ve bu iki değer sistemini uyumlu ve dengeli bir biçimde içselleştirmiş bir kişilik yapısının oluşması" uzun bir zaman gerektirmektedir.

Piyasa ekonomisine geçiş ve yeni sosyo-ekonomik yapının oluşumu Türk toplumlarının aile değerleri sisteminde değişime yol açmaktadır. Şunu altının çizilmesi gerekir ki, değişimler onun farklı alanlarında kendini göstermektedir. Çağdaş Türk ailesinin söylendiği temel değerler, özellikle ekonomik yönü, onun sosyal statüsü ve yaşama geçirilen çeşitli fonksiyonları sorunsal alanını teşkil etmektedir. Aile yapısında ve onun değerler eğiliminde önemli değişimler yaşanmaktadır. Sosyal bir kurum olarak aileye ilişkin olumsuz yaklaşımlar boşanmaların sayının çoğalmasında, nikah dışı doğum oranların artmasında ve kültürel değerlerin yıkılmasında kendini hissettirmektedir. Türk toplumlarının aile yapısında dönüşümlerin

araştırılması yeni sosyo-kültürel durum çerçevesinde modernlikle gelenekselliğin karşılaştırılması yeni olana doğru değişim geçirdiğini göstermektedir. Araştırma yapısal dönüşümler sorunu çok yönü bulunmaktadır ve bu değişim sürecine ilişkin derin bilgiye Türk ülkelerinde aynı teori ve metodolojiden hareket eden karşılaştırmalı araştırmalarla yapmak mümkün. Niteliksel değişimlerin yaşandığı toplumsal yaşamın tüm alanlarında aile değerlerinin, aile politikasının ciddi sosyoloji tahliline ve bunun esasında Türk aile yapısının sağlamlaşmasına yönelik aile politikalarına ciddi gereksinim duyulmaktadır. Günümüz koşullarında ailenin yeni ekonomik ve moral-etik koşullarına uyum mekanizmasının öğrenilmesi zaruri olmaktadır.

Yok olan kültürel değerler öncelikle sosyolojik çalışmalar için önem arz etmektedir. Bunun yanında ulusal kültür değerlerinin belgelendirilmesi ve korunması milli kültür politikaları açısından büyük önem arz etmektedir. Bu değişimle birlikte bir sosyolojik yapının hızla çözüldüğü ve tümüyle yok olduğu gerçeği dikkate alındığında konunun aciliyeti daha derinden anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Agıbayeva, G.A. (2006), "Reproduktivnoye povedeniye jenshin Respubliki Kazakistan", *Reproduktivnoye ustanovki jenshin Vostochno-Kazaxstanskoy oblasti*, Ust-Kamenogorsk: Media-Alyans.
- Albickiy, V. ve diğ. (1997), "Sovremennaya semya v zerkale sociologii", *Tatarstan*, Sayı 1.
- Bennigsen, A., C. Lemerrier-Quelquejey (1981), *Step'de Ezan Sesleri*, İstanbul: Selçuk Yay.
- Denisenko, Mihail (2005), Demograficheskiy perexod v Kirgizii, (<http://demoscope.ru/weekly/2005/0191/tema03.php>).
- Eminov, Z. N. (2005), *Azerbaycan Ehalisi*, Baku.

- Eyvazlı, Aynur (2005), "Kızlar Ecnebilerle Nikaha Niye Üstünlük Verir?" *Üçnokta Gazetesi*, 13.08.2005.
- Geybullayev, G. (1966), "Sovremennaya Semya i Semeyny Bit Azerbaydjançev", *Avtoreferat Kandidatskoy Disertaçii*, Baku.
- Gorovskiy, F. (1982), *Sovetskiy Narod Kak İnternaçionalnaya Obşnost*, Kiev, Vişça Şkola.
- Haberler.Canim.Net "Yabancılarla Evlenen Türk Erkekleri Azaldı, Kızları Arttı", (http://haberler.canim.net/84759_yabanc%C4%B1larla-evlenen-turk-erkekleri-azald%C4%B1-k%C4%B1zlar%C4%B1-artt%C4%B1.html)
- HaberVitrini.com "Türkiye'de Boşanmalar Arttı", (<http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=202954>).
- Huseynbalayeva, Gulare (2005), "Nikahsız Ailelerin Sayı Artır", *Ayna Gazetesi*, 30.04.2005.
- İşpanov, Erkin "Narastaniye cislennosti etnicheskix brakov v Kazakistane neizbejno", (<http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30067411&NP=1>).
- İtogi perepisi naseleniya 1999* (2000), *V Respublike Kazakstan*, Statisticheskiy Sbornik, Almatı, Cilt: 1.
- Janazarova, Z. (2004), *Sovremennaya semya v Kazakstane i yeyo problemi*, Almatı, Kazak Universiteti.
- Ospanova, G. "V Kırgızıstane s kajdim dnyom uvelichivayetsya chislo razvodov", (<http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1187208120>).
- Panik-Atak.com (2009), "Farklı Kültürden Evlilik", (<http://www.panik-atak.com/v3/farkli-kulturden-evlilik.html>).
- Sovetskaya Etnografiya* Mart 1976.
- Suleymanov, A. (2007), "Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Azerbaycan

- Ailesinin Özellikleri", *Aile Araştırma Kurumu ve İslami Araştırmalar Vakfının Düzenledikleri Uluslararası Aile Sempozyumunu*, Günümüzde Aile, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Süleymanlı, Ebulfez (2006), *Azerbaycan Türkleri Milletleşme Sürecinde*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Terentyeva, L. N. (1975), *Semya-Mikro Sreda Etnikçeskih Proçesov*, Moskva, Nauka.